

مجله پژوهش‌های اسلامی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۷

کلام نبوی در کتاب عقدا لعلی*

مریم ایرانمنش

کارشناس ارشد دانشگاه شهید باهنر کرمان

چکیده

افضل الدین ابوحامد احمد بن کرمانی، ملقب به افضل کرمان از نویسندگان بزرگ آخر قرن ششم هجری است. از افضل کرمان دو کتاب مشهور و یک رساله در طب و بقایایی از یک کتاب دیگر باقی مانده است. مشهورترین اثر او کتاب "عقدالعلی للموقف الاعلی" است که این کتاب مشهور، یکی از مصادیق بسیار ارزشمند نثر منشیانه و فنی قرن ششم می باشد. عقدالعلی از پنج قسم تشکیل شده است و هر قسم آن دارای مطالب مهم و ارزشمند اخلاقی و تاریخی است. یکی از ویژگی های این نمونه از نثر (فنی و مصنوع) این است که به آیات و احادیث و کلمات قصار و جمله ها و اشعار زبان عربی استشهاد نموده اند. در این مقاله احادیث این کتاب ارزشمند استخراج می شود تا تبحر و تسلط این مورخ ادیب به علوم دینی بیشتر شناخته گردد.

واژگان کلیدی

افضل الدین کرمانی ، عقدالعلی ، احادیث نبوی ، افضل کرمان.

* تاریخ پذیرش : ۸۶/۷/۲۴

* تاریخ دریافت مقاله : ۸۶/۱/۱۵

Iranmanesh@mail.uk.ac.ir

نشانی پست الکترونیک نویسنده:

۱- مقدمه

افضل الدین کرمانی از بزرگان ادبای زمان خود بود. تولد افضل الدین کرمانی حدود ۵۳۰ هـ صورت گرفته است. در کرمان می زیست و چندی نیز در خراسان بود. وی از تاریخ نویسان بزرگ فارسی به شمار می رود و تا اوایل قرن هفتم نیز زیسته است.

نثر فارسی در قرن ششم از حیث اسلوب و کنایات و استعارات تقریباً "دنباله نثر قرن پنجم بوده است. در این دوره، یگانه روش تازه ای که در نثر فارسی معمول شده و در دوره های بعد نیز برخی از نویسندگان از آن پیروی کرده اند، آن است که در نثر مفردات و مرکبات تازی را به کار برده اند و به آیات و احادیث و کلمات قصار و جمله ها و اشعار زبان عربی استشهاد کرده اند و کاملترین نمونه آن در این دوره در آثار احمد بن حامد کرمانی (افضل کرمان) و زیدری و نصرالله بن عبدالحمید منشی شیرازی باقی مانده است. (نفیسی، ۱۳۶۳، ص ۱۱۷ و ۱۱۶).

۲- بحث

افضل الدین کرمانی را باید پدر تاریخ کرمان و بیهقی این سامان نام گذاشت. (وزیری، ۱۳۶۴، ج ۱، ص ۱۰۱). آثار افضل الدین عبارتند از ۱- بدایع الازمان فی وقایع کرمان که معروف به تاریخ افضل است. ۲- المضاف الی بدایع الازمان فی وقایع کرمان ۳- عقدالعلی للموقف الاعلی که مهمترین اثر این نویسنده بزرگ است.

عقدالعلی از پنج قسم تشکیل شده است و هر قسم آن دارای مطالب مهم و ارزشمند اخلاقی و تاریخی است (تصحیح عامری، ۱۳۵۶، ص).

این کتاب علاوه بر اشمالش بر اطلاعات تاریخی محلی کرمان در اواخر عهد قاوردیان و تسلط ملک دینار بر آن دیار، یکی از نمونه های بارز انشای مصنوع و فنی فارسی در اواخر قرن ششم است. کتاب عقدالعلی اگر چه مفردات و ترکیبات عربی فراوان دارد، اما همه کلمات و عبارات عربی به جای خود نشسته و در نهایت زیبایی اشعار و عبارات عربی در لابلای متن فارسی جای گرفته و کوچکترین لطمه ای به معنای نثر وارد نمی سازد و این خود نشانه وسعت اطلاع افضل در ادب و علوم متداوله عهدش، حتی علوم عقلیه می باشد که توانسته به زیبایی کتاب خود را به انواع صنایع لفظی و لغات و ترکیبات و اشعار و امثال فراوان عربی بیاراید (صفا، ۱۳۶۶، ج ۲، ص ۱۰۲۴). او برای تاکید بر محتوای

کلام و تاثیر بر مخاطب، این روش را انتخاب کرده و نمونه‌ای زیبا از نثر فنی و مصنوع در کتاب عقداً العلی پدید آورد.

افضل الدین باملک دینار، از ملوک غز، که در اول رجب سال ۵۸۳ بر کرمان استیلا یافته بود، معاصر بوده است و کتاب عقداً العلی رادر صفر سال ۵۸۴ به نام ملک دینار می نویسد.

افضل کرمان در تمامی متن، آیات و احادیث زیادی را به بهترین نحو در داخل متن گنجانده است که به آن صنعت حل و درج گویند. به عبارت دیگر، حل کردن آیات و احادیث در داخل متن، این کار تبهر و تسلط این نویسنده بزرگ را در علوم دینی نشان می دهد. افضل کرمان گاه جزیی از یک حدیث و گاهی یک حدیث را به صورت کامل به فارسی یا عربی آورده است.

در بخش هایی که جزیی از حدیث آورده شده، این کار در نهایت زیبایی انجام شده و به سختی می توان تشخیص داد که این بخش جدای از متن است. آوردن احادیث در جاهای مناسب و به اقتضای متن پر از نکات اخلاقی و تعلیمی است. در این مقاله ابتدا عین عبارت یا حدیث از کتاب عقداً العلی آورده شده، سپس حدیث به صورت کامل به همراه معنی و مأخذ آن ذکر شده است.

۱- آن محتشمی که همّت بلندش این کلبه پست را پشت پای انکار زد و فرمود: مالی وللدنیا وللدنیا ولی، بصیرت ثاقبش مردار دنیا را به مردار خوارگان اکاسره انداخت که... (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۶۰).

مالی... مرابه دنیا چه کار و دنیا را با من چه کار (سیوطی، ج ۲، ص ۵۰۵).
مردار دنیا: الدنیا جیفه و طلبها کلاب؛ دنیا مردار است و طالبان آن سگ هایی هستند که بر آن مردار هجوم می برند (فروزانفر، ۱۳۶۱، ص ۲۱۶).

۲- توقع است که اهل معرفت و ارباب درایت در این سواد به عین رضا تأمل فرمایند و دامن تجاوز بر عثرات قلم و هفوات خاطر او پوشانند و من ستر علی آخیه ستره الله تعالی فی الدنیا و فی الاخره. (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۶۳).

هر کس عیب برادر خود را ببوشاند، خداوند در دنیا و آخرت عیب پوش او می شود (واعظ کاشفی، ۱۳۶۲، ص ۱۹۵). هر که ببوشد گناه برادرش یعنی نخواهد که عیب هایش که پوشیده است ظاهر گرداند و کسی نداند، خدای تعالی در دنیا و آخرت سترش بدارد و خدای تعالی در یاری بنده بود، مادام که بنده در یاری برادر مؤمن بود (سیوطی، ج ۲، ص ۶۰۹).

۳- و جای دیگر ... و مصطفی صلی الله علیه گفت مَنْ سَعَى فِي دَمِ مُسْلِمٍ وَكُوْبِشَطْرٍ كَلِمَةً جَاءَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ مَكْتُوبًا بَيْنَ عَيْنَيْهِ آيِسٌ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ... (افضل الدين کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۷۰).

هر کسی که به نیم کلمه در خون مسلمانی سعی کند، روز قیامت آید و میان دو چشمش نوشته باشد: این بنده از رحمت خدا نومیدست. (سیوطی، جلد ۲، ص ۵۷۴).

۴- و در تعظیم شریعت و اهل علم مبالغت از میان بر گرفتند و ... فراموش کردند. الدین أس و الملک حارس دین اساس است و ملک پاسبان و هر پادشاه که در مصالح خویش از مناصحت اهل دین مدد نجوید ... (افضل الدين کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۷۱).

دین اساس و پایه است و پادشاه نگهبان و مراقب آن است (دینوری، ج ۱، ص ۹).

۵- ... و مصطفی صلی الله علیه و سلم می فرماید: سوگند دروغ شهرها و خانه ها را خراب و خالی کند و چنانکه اطراف ممالک از دست می شد و ... (افضل الدين کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۷۲).

(پیغمبر می فرماید: إِيَّاكُمْ وَالْيَمِينَ الْفَاجِرَةَ فَإِنَّهَا تَدْعُ الدِّيَارَ مِنْ أَهْلِهَا بِالْقَحْ، از سوگند دروغ پرهیزید، زیرا که آن (دروغ) سرزمین را برای اهلیش بی آب و علف می گرداند) انصاری و خرمشاهی، ص ۷۵۸ و ۷۵۹).

۶- مصطفی می فرماید كَلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، رعیت امانت خدای است که به پادشاه سپرده است. هر مکروه که به ایشان رساند، از قبیل خیانت باشد و نیز گفته اند که: رعیت پادشاه، عیال ویند و عاقل بر عیال و زیر دست خویش ستم نکند (افضل الدين کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۷۲).

(همه شما در مقابل زیردستان خود مسئول هستید) (نویری، ج ۶، ص ۳۳) (سیوطی، ج ۲، ص ۲۸۹).

۷- ... و در آنجا پادشاه وقت با چند غلام و دیلم معدود و قحط و تنگی و انسداد طرق و رنج رعیت به حد کمال، اهل تمیز انتظار اشتدای ازمه تنفرجی می کردند و عندالتناهی یكُونُ الْفَرَجُ در خواب می دیدند و ... (افضل الدين کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۷۵).

اشتدای ازمه تنفرجی: زمام را سخت بگیر تا به مقصود برسی (کارت گشایش یابد). از اقوال حضرت رسول است (نویری، ج ۳، ص ۳).

۸- ... آنچه در وصف ولایت گفته است: لا یصلح أن یتلی أمر الأئمة الأحصیف العقل، قلیل الغرّة، بعید الهمة، شدید من غیر عنف، کین من غیر ضعف، جواد من غیر سرف، لا یخشی فی الله لومة لائم، در حق این پادشاه گفته است و ... (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۷۸).

جایز نیست که حکومت امت به دست کسی غیر از افراد عاقل بیفتد و حکومت را باید افرادی که: کم مغرور می شوند، بلند همتند، محکم و پا بر جا هستند، ولی بدون خشونت، نرم خویند اما نه از سر ضعف، بخشنده هستند نه از روی اسراف، و در راه خدا از سرزنش سرزنشگران نمی هراسند، در دست گیرند (غزالی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۱۷۴).

۹- گفتند بلی یا رسول الله. گفت آن کس که در حال غضب خشم خود فرو خورد و دست مکافات در آستین محاببات کشد و ... (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۸۱).

معادل عربی جمله آن کس که ... محاببات کشد. أشدکم من غلب نفسه عند الغضب وأحلکم من عفی بعد القدرة (سیوطی، جلد اول، ص ۱۶۱).

۱۰- و نیز مصطفی صلی الله علیه می گوید عفواً الملوک بقاء الملک عفو پادشاهان سبب بقای ملک ایشان است و ... (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۸۱).

عفواً الملوک بقاء الملک: بخشش حاکمان باعث بقای حکومت می شود. (سیوطی، جلد ۲، ص ۱۵۶).

۱۱- و مصطفی صلی الله علیه و سلم گفت ایاکم و مهلك الثلاثة قیل: ومن مهلك الثلاثة. قال: الذی یسعی بأخیه الی سلطان فیهلك سلطانة ونفسه و آخاه. گفت از هلاک کننده سه کس پرهیزید. (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۸۵).

از هلاک کننده سه کس پرهیزید. گفتند یا رسول الله هلاک کننده سه کس کیست؟ گفت آن کس که از برادر خود پیش سلطان سعایت کند؛ پس سلطان و خود و برادرش را با هم هلاک می کند. (غزالی، ۱۳۶۸، ج ۲، ص ۷۴).

۱۲- ... و به سمت رأفت و عاطفت موسوم، مصطفی صلی الله علیه و سلم می گوید أرحم من أرحمهم الرحمن وأرحم أهل الأرض یرحمکم أهل السماء و اقدام بر کثرت قتل و ... (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۸۷ و ۸۸).

خداوند رحم کنندگان را رحمت می کند، پس بر اهل زمین رحمت آورید و مهربانی کنید تا خداوند و اهل آسمان بر شما رحمت آورند.

۱۳- مصطفی می گوید انّ الله تعالی یحبُّ الشجاعةَ وکوعلی قتل حیة. و دو خلق است که حق تعالی هر دو را دوست دارد: سخاوت و شجاعت و منشأ هر دو خلق از یک اصل است،... (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۹۲).

(حدیث کامل چنین است: و یحبُّ السّماحةَ وکوعلی تمّرات، یحبُّ الشجاعةَ وکوعلی قتل حیة. و دوست دارد عطا دادن را اگر خود همه ذره خرما بود و دوست دارد شجاعت را اگر خود بر کشتن ماری بود (واعظ کاشفی، ۱۳۶۲، ص ۳۶۶).

۱۴- ... و مثال داد تا حصار را فرو کوفتند و خراب کردند. کرامت العین حَقُّ محقق گشت... (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۰۰).

(فَإِنَّ الْعَيْنَ حَقٌّ: پس همانا شور چشمی حق است. (سیوطی، ج ۱، ص ۱۵۰).

۱۵- ... و اسباب مقاومت می ساخت و اذا اراد الله انفاذ قضاءه وَقَدَرَهُ سَلَبَ مِنْ ذَوِي الْعُقُولِ عُقُولَهُمْ وَاذَا جَاءَ الْقَضَاءُ عَمِيَ الْبَصَرُ وَعَجِبَ أَنْكَهَ مِنْ أَنْ ... (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۰۱).

هرگاه خداوند بخواهد خواسته خود را جاری کند و قضا و قدر خود را جاری سازد، از خردمندان، خردشان را زایل می کند و هرگاه اجل و قضا وارد شود، دیده ها کور گردد.

چون قضا آید نبینی غیر پوست دشمنان را باز نشناسی ز دوست

(فروزانفر، ۱۳۶۱، ص ۱۳)

۱۶- ... و پادشاه در زمین خلیفه خدای عزّ و جلّ است قال النبی صلی الله علیه: ألسُّلطانُ ظلُّ الله فی أرضه یعنی پادشاه سایه حق است و ... (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۰۸).

سلطان سایه خدا در روی زمین است.

(پاینده، ج ۲، ص ۵۳۰) و (غزالی، ۱۳۵۱، مقدمه، ص دوازده).

۱۷- ... و کسی پیش مصطفی صلی الله علیه گفت بد چیز است امیری. مصطفی گفت نیک چیز است امیری آن کس را که به حق گیرد و به حق دهد. (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۰۹ و ۱۰۸).

... عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ أَنَّ رَجُلًا قَالَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ «... الشَّيْءُ الْأَمَارَةُ» فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «نِعْمَ الشَّيْءُ الْأَمَارَةُ لِمَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا وَحَلَّهَا»: محمد بن زیاد زیاری از قول عطاء بن یسار نقل می کند و می گوید: مردی نزد پیامبر بود و گفت حکومت چه چیز بدی است، پیامبر فرمود: حکومت

چه چیز خوبی است برای کسی که به حق آن را بگیرد و به حق به آن وارد شود. (دینوری، ج ۱، ص ۱).

۱۸- مصطفی صلی الله علیه و سلم گفت اَلْظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَمَةِ و گفت ... (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۱۴).

(بیداد کردن روز قیامت تاریکی بود. هر که ظلم و بیداد کند، روز قیامت در تاریکی بماند و راه از پیش و پس نداند و متحیر و سرگشته شود و هیچ کس به فریادش نرسد (واعظ کاشفی، ص ۳۸).

۱۹- ... و گفت صلی الله علیه ایّاکم وَالظُّلْمَ فَإِنَّهُ يُخْرِبُ بُيُوتَكُمْ و گویند... (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۱۴). شما را از ظلم بر حذر می دارم که ظلم خانه های شما را ویران می کند. (سیوطی، ۱۳۶۲، جلد ۱، ص ۷۴).

۲۰- و مصطفی صلی الله علیه گفت دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ وَإِنْ كَانَ فَاجِرًا فَفُجُورُهُ عَلَى نَفْسِهِ. (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۱۴).

(دعای مظلوم و ستم رسیده مستجاب شود و اگر چه بدکار بود که بدکاری او با نفس خودش (واعظ کاشفی، ۱۳۶۲، ص ۱۳۴) و (سیوطی، ۱۴۰۱، جلد ۱، ص ۶۴۸)

۲۱- ... و قال النبی صلی الله علیه حُقَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ. (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۱۶).

برای به دست آوردن بهشت، باید ناخرسندی ها و مکروهات بسیاری را تحمل کرد. (سیوطی، جلد ۱، ص ۵۷۶).

۲۲- مصطفی صلی الله علیه گفت لَا يَكُونُ الصَّنِيعَةُ صَنِيعَةً إِلَّا عِنْدَ ذِي حَسَبٍ أَوْ دِينٍ. (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۱۸).

کار نیکو، جز نزد بزرگان و دین مداران نیکو نمی باشد. (سیوطی، ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۷۳۸).

۲۳- اسْتَعِينُوا عَلَىٰ انْجَاحِ الْحَوَائِجِ بِالْكِتْمَانِ (افضل الدین کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۲۳).

برای موفقیت حوایج خود از طریق پوشاندن آنها، به برآورده شدن آنها کمک کنید.

گفت پیغمبر هر آن کوسر نهفت

زود گردد با مراد خویش جفت

(فروزانفر، ۱۳۶۱، ص ۳).

در عیون الاخبار، ج ۳، ص ۱۱۹ چنین آمده :

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: اسْتَعِينُوا عَلَيَّ الْحَوَائِجَ بِالْكِتْمَانِ فَإِنَّ كُلَّ ذِي نِعْمَةٍ مَحْسُودٌ:

برای برآورده شدن حوائج خود، آنها را از دیگران بپوشان؛ زیرا هر صاحب نعمتی مورد حسادت واقع می شود.

۲۴- مصطفی صلی الله علیه می گوید: اذا اراد الله بالأمير خيراً جعل له وزيراً صادقاً ان نسي يذكرة وان ذكره عنده واذا اراد به غير ذلك جعل له وزيراً سوءاً ان نسي لم يذكرة وان ذكره عنده... (افضل الدين کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۳۹).

اگر خدا برای حاکم خوبی بخواهد، برای او وزیری صادق قرار می دهد، که اگر فراموش کرد، به یاد او آورد و اگر به یاد آورد، به او کمک کند و اگر خدا برای امیر چیزی جز خوبی نخواهد، برای او وزیری بد قرار می دهد که اگر فراموش کرد، به یاد او نیاورد، و اگر به یاد آورد او را کمک نکند (سیوطی، ۱۴۰۱، جلد ۱، ص ۶۴).

۲۵-... واذا اراد الله قبض عبداً بارض جعل له فيها حاجة. (افضل الدين کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۴۱).

و اگر خداوند بخواهد جان بنده ای را در سرزمینی بگیرد برای او در همانجا حاجتی قرار می دهد (فروزانفر، ص ۱۱).

۲۶- ... حدیث مصطفی صلی الله علیه گواهی داد من احي ارضاً ميتة فهي له. (افضل الدين کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۴۳).

هر کس زمین مرده را زنده کند (آباد کند)، پس آن زمین مال اوست. (سیوطی، جلد ۲، ص ۵۵۷).

۲۷- ... که وارث این منصب و مستحق این رتبت صاحب عادل قوام الدین است. وأمتي لا تجتمع على الضلالة اتفاق کردند که جز سکندر... (افضل الدين کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۴۴).

امت من اجتماع بر گمراهی نمی کنند. (سیوطی، ۱۴۰۱، جلد ۱، ص ۲۴۸).

۲۸- ... تا به قدر مکنت جهدی می کنم والدال على الخير كفاعله در حال او را صلتی نیک فرمود. (افضل الدين کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۴۷).

راهنمای به خیر و خوبی چون انجام دهنده خوبی است (نویری، ج ۳، ص ۳).

۲۹- با مدرس گفت در باره من هیچ تقصیری نفرمودی و صداع ها کشیدی والأموور بيخواتيمها. (افضل الدين کرمانی، ۱۳۵۶، ص ۱۴۸).

کارها با پایان آنهاست (نویری، ج ۳، ص ۴).

۳- نتیجه

میزان تاثیر پذیری هر سخن در انسان همیشه زمانی زیاد است که آن سخن به کلامی استوار و محکم استناد کند و بعد از آیات شریف قرآن کریم (کلام خداوند)، مستحکم تر از سخنان پیامبر اکرم سخنی نیست و افضل الدین کرمانی در کتاب عقدالعلی که کتابی است در زمینه تاریخ، یکی از ارزش‌های والا را که همانا استفاده از احادیث نبوی است، با تبحر کامل و در نهایت زیبایی، لابلای متن جا داده است. در این مقاله احادیث نبوی از میان متن استخراج شده و اصل حدیث نیز آورده شده است تا گوشه‌ای از ارزش‌های والا و کتاب گرانمای این نویسنده بزرگ و توانا نشان داده شود.

کتابنامه

- ۱- انصاری، مسعود و خرمشاهی، بهاءالدین. (ترجمه و تدوین). پیام پیامبر. انتشارات جام. چاپ اول تهران ۱۳۷۶.
- ۲- ایرانمنش، مریم. شرح و تحلیل عقدالعلی للموقف الاعلی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید باهنر کرمان. ۱۳۷۷.
- ۳- پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحة (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول اکرم (ص) با ترجمه فارسی به انضمام فهرست موضوعی. مترجم و گردآورنده ابوالقاسم پاینده، چاپ هفدهم. انتشارات جاویدان.
- ۴- دینوری، ابی محمد عبدالله بن مسلم بن قتیبه (متوفی سال ۲۷۶هـ). عیون الاخبار. (جلد ۲ در ۴ مجلد).
- ۵- سیوطی، عبدالرحمن جلال الدین. الجامع الصغیر فی احادیث البشیر النذیر. المجلد الاول ۸۴۹-۹۱۱هـ دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع بیروت. المجلد الثاني الطبعة الاولى ۱۴۰۱هـ - ۱۹۸۱م.
- ۶- صفا، دکتر ذبیح الله. تاریخ ادبیات در ایران (جلد ۴). انتشارات فردوس. جلد ۲. چاپ هفتم. تهران ۱۳۶۶.
- ۷- غزالی، ابوحامد محمد. احیاء علوم الدین. ترجمه مؤید الدین محمد خوارزمی به کوشش حسین خدیو جم. ۳ جلد. چاپ دوم ۱۳۶۸. شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

- ۸- غزالی طوسی، محمدبن محمدبن محمد. نصیحة الملوك. بتصحيح مجدد و حواشی و تعليقات و مقدمه تازه به قلم استاد جلال الدین همایی. سلسله انتشارات انجمن آثار ملی. تهران ۱۳۵۱.
- ۹- فروزانفر، بدیع الزمان. احادیث مثنوی. موسسه انتشارات امیرکبیر چاپ سوم. تهران ۱۳۶۱.
- ۱۰- کرمانی، افضل الدین ابو حامد احمد بن حامد. عقدالعلی للموقف الاعلی. به تصحیح و اهتمام علی محمد عامری نایینی. مقدمه از دکتر باستانی پاریزی. انتشارات روزبهان. چاپ دوم. تهران ۱۳۵۶.
- ۱۱- نفیسی، سعید. تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی. انتشارات فروغی. چاپ دوم. تهران ۱۳۶۳ ه. ش.
- ۱۲- نویری، شهاب الدین احمد بن عبدالوهاب. نهاية الارب فی فنون الادب. ۷۳۳-۶۷۷ هـ. ۱۴ جلد (۲۷ جزء).
- ۱۳- واعظ کاشفی، کمال الدین حسین، الرساله العلمیه فی احادیث النبویه (شرح چهل حدیث نبوی). به تصحیح و تعلیق سید جلال الدین حسینی ارموی (محدث). مرکز انتشارات علمی و فرهنگی وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی چاپ دوم. تهران ۱۳۶۲.
- ۱۴- وزیر، احمد علی خان. تاریخ کرمان. به کوشش دکتر محمد ابراهیم باستانی پاریزی (دو جلد). انتشارات علمی تهران. چاپ سوم. ۱۳۶۴.
- ۱۵- ونسنک وی. پ. ا. ی. المعجم المفهرس لالفاظ الحدیث النبوی. منسج مطبعه بریل فی مدینه لیدن سنه ۱۹۶۹.